

El frare, modalitat autòctona “en perill d’extinció”

Lluís Ramos¹, Daniel Martos² i Pablo Vidal³

¹Escola de Doctorat

Universitat Catòlica de València Sant Vicent Màrtir

²Departament de Didàctica de l’Expressió Musical, Plàstica i Corporal

Universitat de València

³Departament de Ciències Socials i Humanes

Universitat Catòlica de València Sant Vicent Màrtir

INTRODUCCIÓ

Aquesta comunicació, emmarcada dins de la tesi doctoral titulada “El frare, un joc de la pilota valenciana. Una investigació qualitativa”, pretén apropar la situació actual per la qual viu la modalitat del frare i les seues instal·lacions.

Els jocs tradicionals “han sido transmitidos de generación en generación convirtiéndose en referentes de la evolución de la sociedad” (Usabiaga, 2011: 34) i, per això, el frare, com a joc tradicional, és una pràctica comunicada oralment, moltes vegades allunyada del coneixement acadèmic (Lavega, 2002). Malauradament, tot apunta al fet que la transmissió oral del frare, juntament amb la pràctica, ha decrescut considerablement en les últimes dècades; en paraules de Martos *et al.* (2007: 28) “el frare [...] resisteix a dures penes el pas del temps”.

Això ens porta a catalogar la modalitat “en perill d’extinció” i fa que l’estudi dels vestigis històrics i les pràctiques que resisteixen al voltant del frare siga encara més pertinent. Els objectius d’aquesta comunicació passen, doncs, per analitzar la situació actual del frare, i delimita l’àrea geogràfica i cataloga els trinquets amb frares en peu.

El frare, o com es juga

El frare és una especialitat¹⁸ esportiva del joc de pilota a mà, que està tutelada pels estatuts de la Federació de Pilota Valenciana i, per tant, considerada una modalitat de la pilota valenciana. Concretament, es tracta d’un joc que ha evolucionat de les pràctiques “a paret”, en les quals dos jugadors o equips en oposició competeixen colpejant alternativament la pilota contra una paret (frontis) amb la mà nua o amb proteccions lleugeres.

Es classifica, doncs, com un joc indirecte on es juga de bo¹⁹ i els jugadors comparteixen el mateix espai de joc, el trinet amb frares. Podem trobar enfrontaments individuals o per parelles, a pesar que es poden donar desafiaments d’1 contra 2.

El sistema de resultat és a punts, on cada *tanto* té el valor d’un punt. El compte es pactava a l’inici de la partida però el més comú, segons Conca (2013), era jugar 3 partides a 15 punts o, com a Traiguera, seguint Martos *et al.* (2007), partides a 30. Agulló i Llopis (2015) afirmen que generalment les partides eren a 32 punts.

---

18 CSD anomena *especialitat esportiva* el que en pilota coneguem com a *modalitat*.

19 Cal colpejar la pilota a l’aire o després del primer bot perquè es considere bona.

Trinquet amb frares, la instal·lació

La instal·lació on es juga s'anomena *trinquet amb frares* i es tracta d'una construcció rectangular tancada per 4 parets, composta pel frontis, muralles laterals i el rebot, i que aproximadament fa de llarg uns 20 metres amb una tolerància de ± 5 metres i 6-8 metres d'ample, a pesar que es troben instal·lacions més menudes. Al frontis trobem els frares, bisells verticals amb un caputxó a la part còncava de les cantonades, i que rep aquest nom per la semblança amb la caputxa d'un frare caputxí. D'altra banda, a la part posterior el rebot pot tindre una teulada i una escala baix, com es pot observar en la figura 1.

Cal destacar que cada trinquet té les seues peculiaritats i característiques i no es troba cap instal·lació idèntica.

Figura 1. Panoràmica del trinquet amb frares de Traiguera.

L'origen d'aquestes instal·lacions és incert; algunes teories encara en estudi apunten a la semblança i origen en el trinquet basc i francès (Agulló i Agulló, 2009; Agulló i Llopis, 2015; Club de Pilota Valenciana de Traiguera, 2001), sense descartar la possibilitat que les primeres pràctiques es donaren als corrals de les cases i les tavernes, on es construïen contraforts a les cantonades per a evitar que s'enderrocaren les parets alçades de pedra i fang.

METODOLOGIA

La recollida de dades del projecte del frare s'ha materialitzat per diverses vies:

- 40 entrevistes fetes, la major part individuals, però amb algun grup de discussió, que preveuen 18 poblacions diferents (taula 1).
- Visita dels espais de joc amb els informants.
- Recerca de documentació: fonamentalment documents digitals, treballs d'investigació en revistes locals i llibres especialitzats en pilota valenciana.

Comarca	Investigades	Pobles
El Baix Maestrat	Sant Mateu, Xert i barri d'Enroig, Benicarló, Ros-sell, la Salzadella i Canet lo Roig	6
L'Alt Maestrat	Vilafranca, Benassal i Tírig	3
L'Alcalatén	Atzeneta	1
La Plana Alta	Vilafamés, Sant Joan de Moró, la Pobla Tornesa, Benlloc, la Serra, Torreblanca, la Barona (la Vall d'Alba), Cabanes, Vilanova d'Alcolea	8

Taula 1. Pobles i comarques de l'estudi.

EL FRARE: L'ANÀLISI

Àrea geogràfica i trinquets

Sabem que aquest joc es coneixia en una àmplia àrea geogràfica, que coincideix en un territori catalanoparlant, i que forma part del territori del bisbat de Tortosa. Al País Valencià, la pràctica era freqüent a les comarques del nord (la Plana Alta, el Baix Maestrat i l'Alt Maestrat, els Ports i l'Alcalatén), mentre que a Catalunya es jugava al Montsià, les Terres de l'Ebre i el Camp de Tarragona (Agulló i Agulló, 2009; Llopis i Bauset, 1999; Martos i Torrent, 2011; Agulló i Llopis, 2015; Perea, 2013; Pubill, 2011). Actualment, són pocs els trinquets amb frares en peu, com hem constatat en el treball de camp, i com es pot observar en la taula 2.

Comarca	Trinquets amb frares útils	Trinquets amb frares en mal estat
Baix Ebre	Roquetes	
Alt Maestrat	Vilafranca	
Baix Maestrat	Barri d'Enroig (Xert) i Traiguera	Xert i la Salzadella
Plana Alta	Benlloc i Torreblanca	Sant Joan de Moró
Ribera Baixa	Sueca	

Taula 2. Trinquets amb frares en peu

Desaparició

Les dècades d'or del frare van ser les anteriors i posteriors al 1900, en què tots els pobles tenien trinet i bons jugadors de pilota, ja que era el joc més popular i les vesprades de pilota eren comunes en el temps d'oci.

Però la pilota desapareix de molts nuclis rurals per diverses causes i, malauradament, també passa això a les comarques del nord de Castelló, on aquesta modalitat va ser hegemònica. Entre totes les causes, podem destacar-ne les següents:

- La despoblació: “del 1910 al 1920 molts nuclis rurals perden població; això suposa la pèrdua de grans jugadors”. (Artur Aparici, sociòleg)
- La guerra, que fa que la dècada del 30 al 40 siga catastròfica per al frare, sobretot a les Terres de l'Ebre.
- El tancament i el deteriorament dels trinquets privats, en alguns casos venuts, reconvertits en sales de cinema, ball o magatzems.
- Gran ventall d'activitats d'esplai, especialment el futbol, i així la pilota quedava com un joc minoritari, en què cada vegada els jugadors eren menys.
- Trencament del mecanisme tradicional de transmissió del joc. El fet que es deixara de practicar i la inexistència d'escoles de pilota impedeix la transmissió de la tradició.
- La desatenció de les autoritats i del món de la pilota valenciana, inclosa la mateixa federació.

CONCLUSIONS

D'aquest estudi s'extrauen les conclusions següents:

- L'àrea geogràfica on s'ha jugat a frare va de Sant Joan de Moró (Castelló) a Ascó (Tarragona), segons les dades recopilades, i, a més, coincideix amb bona part de l'antic territori de la diòcesi de Tortosa.
- Només trobem 7 trinquets amb frares en bones condicions per al joc, la qual cosa limita la competició entre pobles.
- La pràctica del frare és quasi testimonial: tan sols es juga de manera regular al trinet amb frares de l'IES Joan Fuster de Sueca i, ocasionalment, a Traiguera i el barri d'Enroig (Xert).
- Les causes són diverses i complexes: despoblació, modernitat, tancament de trinquets, cessament de la pràctica o despreocupació de les institucions, organismes competents i la mateixa ciutadania.

- El frare passa de ser un joc popular a un joc minoritari i en vies de desaparició a les comarques del nord de Castelló, i que ha desaparegut del tot en terres catalanes.
- El mecanisme de transmissió generacional dels jocs tradicionals ha anat perdent-se i les escoles de pilota han tingut una vida curta al nord de Castelló. Unit als pocs clubs existents, dibuixen un panorama poc esperançador.

REFERÈNCIES

- Agulló, R., i Agulló, V. (2009). “El joc de pilota a través de la premsa valenciana 1790-1909”. València: Diputació de València, Federació de Pilota Valenciana.
- Agulló, V., i Llopis, R. (2015). “El frontó valencià: la modalitat de l’interior”. En V. Agulló, *Esport tradicional valencià i territori*, p. 40-43. València: Universitat de València.
- Club de Pilota Valenciana de Traiguera (12 / 2 / 2001). “Trinquet en frares”. Recollit del Club de Pilota Valenciana de Traiguera: <<http://www.traiguera.net/pilotavalenciana/>>.
- Conca, M. (2013). “Les modalitats”. En Museu Valencià d’Etnografia, *Faixa roja, faixa blava. La pilota valenciana*, p. 128-145. València: Museu Valencià d’Etnografia.
- Lavega, P. (3-5 d’octubre de 2002). “Juegos tradicionales y educación: Aprender a relacionarse. Relacionarse para aprender”. Trobada Internacional sobre els Jocs. Herència, Transmissió i Difusió dels Jocs Tradicionals. Història i Prospectiva. Nantes.
- Llopis i Bauset, F. (1999). *El joc de pilota valenciana*. València: Carena Editors.
- Martos, D., et al. (2007). “Mapa etnològic del joc de pilota valenciana i els mecanismes actuals de transmissió a les comarques valencianes. Memòria d’investigació”. València: Consell Valencià de l’Esport (sense editar).
- Martos, D., i Torrent, G. (2011). *Pilota valenciana. Propostes didàctiques per ensenyar i aprendre el nostre esport*. Paiporta: Denes.

- Perea, E. (2013). “El joc de pilota al Camp de Tarragona (s. XV-XX)”. En J. Mallafrè, ed. *Jornades de la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans a Reus. Homenatge a Ramon Amigó i Anglès*, p. 51-60. Reus: Institut d'Estudis Catalans i Fundació Privada Reddis. Recollit de <<http://publicacions.iec.cat/repository/pdf/00000200/00000050.pdf>>.
- Pubill, B. (2011). “Els trinquets a la Ribera d'Ebre i el paradigma d'Ascó”. *Miscel·lània del Centre d'Estudis de la Ribera d'Ebre*, 22, p. 219-339.
- Usabiaga, O. (2011). “El deporte frente al juego de pelota: el proceso de deportivización en Euskal Herria”. En D. Martos. *Actes del II Congrés de Pilota a Mà*, p. 34-44. València: Universitat Catòlica de València.